

Ida Musiałkowska*, Marcin Wiśniewski**

Fundusze europejskie w finansowaniu rozwoju regionalnego i lokalnego przez samorząd terytorialny w Polsce

European Union funds for regional and local development in Poland: The authors look at the role of EU funds in financing of the regional and local development in Poland. Local government participates in the process of designing local and regional development. In order to implement its strategies and actions, local government units have to provide the sources of financing. EU funds, the instruments of the EU cohesion policy, are one of the biggest sources of co-financing of development. Main areas of support and operational programmes employed by local government are discussed in this paper. The analysis covers the current multi-annual financial framework 2014–2020.

Słowa kluczowe: *rozwój regionalny i lokalny, finansowanie rozwoju, samorząd terytorialny, środki unijne, finanse samorządowe*

Keywords: *regional and local development, financing of development, local government, EU funds, local government finance*

* Doktor nauk ekonomicznych, Katedra Europeistyki, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu; e-mail: i.musiałkowska@ue.poznan.pl.

** Doktor nauk ekonomicznych, Katedra Polityki Pieniężnej i Rynków Finansowych, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu; e-mail: marcin.wisniewski@ue.poznan.pl.

Wstęp

Najważniejszym celem funkcjonowania samorządu terytorialnego w Polsce jest wykonywanie powierzonych mu zadań, które polegają przede wszystkim na zaspokajaniu potrzeb określonej wspólnoty mieszkańców. Realizacja tych zadań sprowadza się zatem do kierowania rozwojem regionalnym i lokalnym, rozumianym jako proces pozytywnych zmian doko-

nujących się na danym obszarze, skutkujących poprawą warunków życia zamieszkującej go ludności.

Niezwykle istotnym, jeśli nie najważniejszym, elementem w procesie kierowania rozwojem jest zapewnienie odpowiednich środków finansowych na jego realizację. Działania prorozwojowe finansowane są na różnych szczeblach gospodarki – centralnym i samorządowym. Pochodzą one zasadniczo ze źródeł własnych poszczególnych budżetów oraz ze źródeł zewnętrznych o charakterze zwrotnym oraz bezzwrotnym, w tym ze środków Unii Europejskiej. W niniejszym artykule autorzy podjęli się zbadania roli środków unijnych w finansowaniu rozwoju regionalnego przez samorząd terytorialny w Polsce. W tym celu na wstępie pokrótce scharakteryzowano i sklasyfikowano źródła finansowania rozwoju regionalnego, a następnie zbadano wielkość wydatków prorozwojowych jednostek samorządu terytorialnego, w tym finansowanych ze środków unijnych.

Rozwój regionalny i lokalny oraz samorządowe źródła jego finansowania

Rozwój, w tym rozwój regionalny i lokalny, jest przedmiotem wielu badań i ma również wiele definicji¹. Podkreślić należy, że rozwój nie jest pojęciem jednoznacznym i że składają się na niego różne zjawiska o charakterze gospodarczym, społecznym i przestrzennym. W klasyfikacjach pojęcia „rozwój” można dostrzec tendencję do dzielenia go według kryterium terytorium, którego dotyczy. Wyróżnia się zatem rozwój kraju, rozwój regionalny i rozwój lokalny. W niniejszym artykule podjęto rozważania dotyczące działań samorządu terytorialnego, zatem w dalszej części rozważania będą dotyczyły poziomu regionalnego i lokalnego.

Rozwój regionalny można zdefiniować jako systematyczne zwiększanie poziomu konkurencyjności podmiotów funkcjonujących na danym obszarze, wzrost potencjału gospodarczego regionów, przyczyniający się do rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, a wreszcie poprawa poziomu i jakości życia mieszkańców określonej jednostki terytorialnej². Wykorzystuje się również, przytoczone we wstępie, określenie rozwoju jako: *procesu pozytywnych zmian wzrostu ilościowego i postępu jakościowego, zachodzących*

¹ Przegląd definicji i rozważania nad istotą rozwoju regionalnego znaleźć można w: D. Głuszczyk, *Istota rozwoju regionalnego i jego determinanty*, „Ekonomia” 2011, nr 5(10), s. 68–80.

² R. Brol, *Rozwój regionalny – zakres pojęciowy* [w:] *Metody oceny rozwoju regionalnego*, red. D. Strahl, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oscara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2006, s. 13.

w regionie, tj. ponadlokalnym układzie społeczno-terytorialnym identyfikującym się specyficznymi cechami przestrzeni, strukturą gospodarki, a także więzią społeczną wynikającą ze wspólnej regionalnej tożsamości³.

Rozwój lokalny postrzega się jako specyficzną kategorię rozwoju społeczno-ekonomicznego. Polega on na kompleksowym kształtowaniu, przy danych uwarunkowaniach (wewnętrznych i zewnętrznych), optymalnych warunków życia ludności lokalnej, ulepszaniu organizacji, funkcjonowania oraz struktury gminy poprzez wykorzystywanie nakładów. Tymi nakładami są: zasoby siły roboczej, mienie komunalne, zasoby finansowe, przestrzeń, środowisko przyrodnicze oraz dziedzictwo kulturowe⁴. Rozwój następuje, gdy działalność lokalnej społeczności, lokalnych władz i ogólnie podmiotów funkcjonujących na terenie danej jednostki samorządu terytorialnego (dalej: także j.s.t.), prowadzona w sposób harmonijny i systematyczny, zmierza do tworzenia nowych oraz ulepszania istniejących walorów jednostki, kreowania dobrych warunków dla gospodarki lokalnej, jak również utrzymania ładu przestrzennego i ekologicznego⁵.

Polityka rozwoju została zdefiniowana w polskim prawie i oznacza ona: *zespół wzajemnie powiązanych działań podejmowanych i realizowanych w celu zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju kraju, spójności społeczno-gospodarczej, regionalnej i przestrzennej, podnoszenia konkurencyjności gospodarki oraz tworzenia nowych miejsc pracy w skali krajowej, regionalnej lub lokalnej*. Ustawodawca określa również podmioty prowadzące tę politykę, a są nimi Rada Ministrów, samorząd województwa, związki metropolitalne oraz samorząd powiatowy i gminny⁶.

W świetle powyższego za jeden z najważniejszych czynników decydujących o tempie rozwoju regionalnego i lokalnego oraz o jego zakresie należy uznać sprawnie funkcjonującą administrację publiczną, a przede wszystkim jej organizację, zakres zadań i instrumentarium, którym dysponuje⁷. Władza publiczna, w tym samorządowa, może i powinna kształtować rozwój lokalny i regionalny, przede wszystkim poprzez wypracowywanie

³ *Taksonomia struktur w badaniach regionalnych*, red. D. Strahl, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 1998, s. 29.

⁴ *Zarządzanie gospodarką i finansami gminy*, red. H. Sochacka-Krysiak, Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2006, s. 56.

⁵ Z. Strzelecki, *Gospodarka regionalna i lokalna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 14.

⁶ Artykuły 2 i 3 ustawy z 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, Dz.U. nr 227, poz. 1658, ze zm.

⁷ A. Szewczuk, M. Kogut-Jaworska, M. Ziolo, *Rozwój lokalny i regionalny*, C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 64–65.

i wdrażanie strategii rozwoju. Wpływ ten jednak nie może odbywać się poprzez „narzucanie” rozwiązań, ale ukierunkowywanie działań⁸.

Powyższe rozważania wskazują na kluczowe znaczenie władzy samorządowej w procesie rozwoju regionalnego i lokalnego. Dla realizacji podejmowanych przez władze działań niezbędne jest zapewnienie źródeł ich finansowania. Samorząd terytorialny w Polsce został powołany do wykonywania określonych zadań publicznych na rzecz wspólnoty regionalnej i lokalnej oraz wyposażony w środki finansowe. Polskie ustawodawstwo stanowi, że sektor finansów publicznych dysponuje środkami publicznymi, które przeznaczają się na wydatki publiczne oraz rozchody publiczne⁹. Klasyfikację środków publicznych, które znajdują się w dyspozycji jednostek samorządu terytorialnego, przedstawiono w tabeli 1.

Nadrzędny podział środków publicznych, którymi dysponuje samorząd terytorialny, wyróżnia dochody, które z mocy prawa są przypisane jednostkom i stanowią zasadniczą część źródeł finansowania powierzonych im zadań, oraz przychody, które mają przede wszystkim charakter uzupełniający w stosunku do dochodów i wiążą się głównie z zaciąganiem długu przez jednostkę.

Jednostki samorządu terytorialnego mają konstytucyjnie zagwarantowany udział w dochodach publicznych, którymi są dochody własne, subwencja ogólna i dotacje celowe¹⁰. Szczegółowy zakres dochodów własnych poszczególnych szczebli samorządu terytorialnego reguluje ustawa o dochodach jednostek samorządu terytorialnego, doprecyzowując, że dochodami własnymi jednostek są również udziały we wpływach z podatku dochodowego od osób fizycznych i podatku dochodowego od osób prawnych. Ustawa wskazuje dodatkowo, że dochodami jednostek mogą być również środki pochodzące ze źródeł zagranicznych niepodlegające zwrotowi, środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej oraz inne środki określone w odrębnych przepisach¹¹.

Z kolei ustawa o finansach publicznych definiuje pojęcie środków publicznych, którymi dysponują jednostki sektora finansów publicznych, w tym

⁸ J. Hausner, *Koncepcje modelu polityki rozwoju społeczno-gospodarczego* [w:] *Zarządzanie strategiczne rozwojem*, red. J. Górniak, S. Mazur, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012, s. 2.3

⁹ Artykuł 6 ustawy z 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, Dz.U. nr 157, poz. 1240, ze zm.; dalej: u.o.f.p.

¹⁰ Artykuł 167 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. nr 78, poz. 483, ze zm.

¹¹ Artykuł 3 ustawy z 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego, Dz.U. nr 203, poz. 1966, ze zm.; dalej: u.d.j.s.t.

Tabela 1. Klasyfikacja samorządowych źródeł finansowania rozwoju regionalnego i lokalnego

Środki publiczne w dyspozycji jednostek samorządu terytorialnego		
Dochody publiczne		Przychody publiczne
Dochody własne	<ul style="list-style-type: none"> • podatki lokalne • opłaty lokalne • udziały we wpływach z podatków dochodowych (PIT i CIT) • dochody z majątku • dochody jednostek budżetowych • inne 	<ul style="list-style-type: none"> • zewnętrzne: <ul style="list-style-type: none"> – ze sprzedaży papierów wartościowych – z otrzymanych kredytów i pożyczek • wewnętrzne: <ul style="list-style-type: none"> – z prywatyzacji majątku – ze spłat pożyczek i kredytów udzielonych
Subwencja ogólna	<ul style="list-style-type: none"> • część oświatowa • część wyrównawcza • część równoważąca/regionalna 	
Dotacje celowe	<ul style="list-style-type: none"> • z budżetu państwa • z budżetów innych jednostek samorządu terytorialnego • z funduszy celowych 	
Dodatkowe	<ul style="list-style-type: none"> • środki pochodzące ze źródeł zagranicznych niepodlegające zwrotowi • środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej • inne 	

Źródło: na podstawie ustawy z 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz.U. nr 157, poz. 1240, ze zm.) i ustawy z 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. nr 203, poz. 1966, ze zm.)

jednostki samorządu terytorialnego. Obok dochodów publicznych i przychodów publicznych wymienia się oddzielnie środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej, środki z pomocy udzielonej przez państwa członkowskie Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA), a także inne środki pochodzące z zagranicy niepodlegające zwrotowi¹². W dalszej kolejności środki te określane będą mianem środków europejskich lub unijnych, albo dofinansowaniem unijnym¹³.

W kolejnych częściach zostanie przeprowadzona analiza wykorzystania środków unijnych przez samorząd terytorialny w Polsce – pod kątem stopnia zasilania przez nie budżetów jednostek samorządu terytorialnego. Zidentyfikowane zostaną także najczęściej wykorzystywane przez samorząd terytorialny programy oraz fundusze. Analiza odnosi się do środków dostępnych w ramach obecnych wieloletnich ram finansowych, tj. lat 2014–2020.

¹² Artykuł 5 u.o.f.p.

¹³ Autorzy zdają sobie sprawę z tego, że analizowane wielkości pochodzą z różnych źródeł europejskich, jednakże dominującą część stanowią środki UE, stąd w dalszych rozważaniach będzie również stosowane określenie „unijne”, z zastrzeżeniem, że mowa jest o wszystkich środkach europejskich w myśl art. 5 u.o.f.p.

Wydatki jednostek samorządu terytorialnego wspierające rozwój regionalny i lokalny oraz ocena udziału środków unijnych w ich finansowaniu

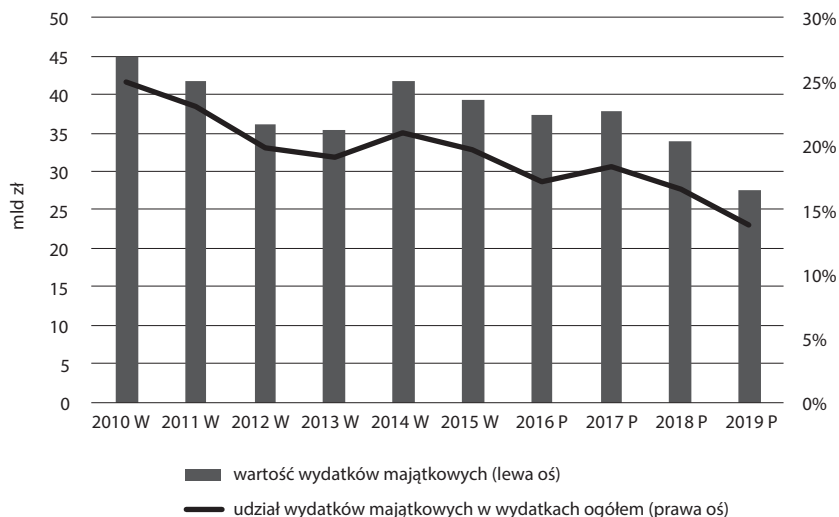
W niniejszym rozdziale podjęto próbę zbadania wielkości wydatków prorozwojowych jednostek samorządu terytorialnego, w szczególności dokonania ich charakterystyki pod kątem wykorzystania środków UE. Kluczowe znaczenie dla podjętej analizy ma odpowiedź na pytanie, które z wydatków samorządowych mają zasadniczy charakter dla rozwoju regionalnego i lokalnego. Generalnie rzecz biorąc, wydatki samorządowe w Polsce dzieli się na wydatki bieżące i majątkowe¹⁴. O ile wydatki majątkowe, w tym przede wszystkim na inwestycje, mają bez wątpienia charakter prorozwojowy – tworzą infrastrukturę, dają miejsca pracy itp. – o tyle wydatki bieżące są związane w gruncie rzeczy z realizacją zadań przypisanych jednostce w ustawach. Wykonywanie zadań „statutowych” jednostki niekoniecznie musi oznaczać i przeważnie nie oznacza finansowania działań wspierających rozwój danej wspólnoty samorządowej. Działania te najczęściej służą utrzymaniu „rozwojowego *status quo*”, gdyż wiążą się przykładowo z dostarczaniem usług publicznych, takich jak oświata, pomoc społeczna, transport publiczny, czy też z dokonywaniem czynności urzędowych, takich jak np. ewidencja mieszkańców czy pojazdów. Oczywiście jest fakt, że również w tych dziedzinach może następować postęp, jednakże określenie tej części wydatków bieżących, która wpływa na rozwój, wydaje się praktycznie niemożliwe. Wyjątek mogą stanowić realizowane przez samorząd wydatki bieżące dofinansowywane ze środków unijnych, o czym będzie mowa w dalszej części.

Zaprezentowane badanie przeprowadzono na podstawie sprawozdań finansowych jednostek, a także ich wieloletnich prognoz finansowych. Wykorzystano dane zbiorcze gromadzone przez regionalne izby obrachunkowe i publikowane przez Ministerstwo Finansów, a horyzont czasowy analizy uzależniono dostępnością danych – badanie przeprowadzono retrospektywnie od 2010 do 2015 roku (W – wykonanie) i prospektywnie dla lat 2016–2019 (P – prognoza), tj. dla lat, dla których wieloletnia prognoza finansowa obejmuje wszystkie jednostki¹⁵.

¹⁴ Ustawodawca określa, że wydatki majątkowe są to przede wszystkim wydatki na inwestycje i zakupy inwestycyjne, w tym na programy finansowane z udziałem środków unijnych, w części związanej z realizacją zadań jednostki samorządu terytorialnego, zakup i objęcie akcji i udziałów, a także wniesienie wkładów do spółek prawa handlowego. Pozostałe wydatki mają charakter bieżący, art. 236 u.o.f.p.

¹⁵ Zgodnie z prawem każda jednostka samorządu terytorialnego jest zobowiązana uchwalić wieloletnią prognozę finansową na co najmniej rok budżetowy oraz kolejne trzy lata budżetowe, art. 227 u.o.f.p.

Wykres 1. Wydatki majątkowe jednostek samorządu terytorialnego w Polsce
(mld zł)

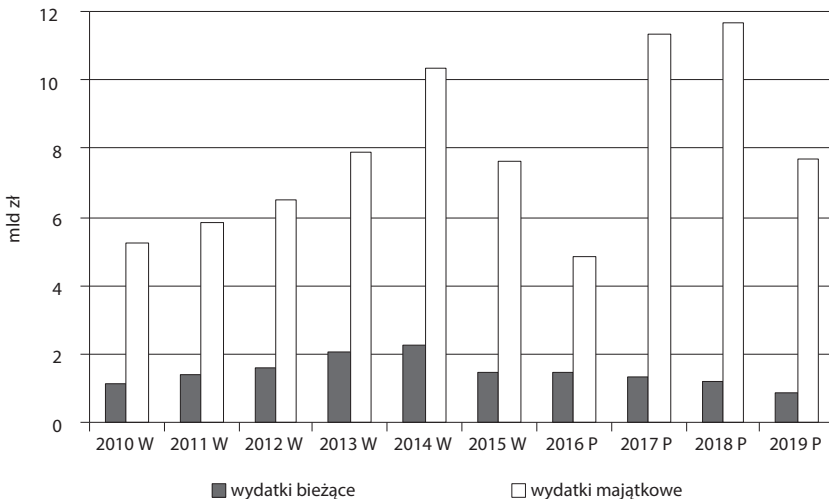
Źródło: na podstawie Ministerstwo Finansów, *Wieloletnie prognozy jednostek samorządu terytorialnego w Polsce w latach 2013–2016*, www.finanse.mf.gov.pl [dostęp: 10 listopada 2016 r.].

Podjęte na wstępie rozważania wskazują na konieczność przebadania w pierwszej kolejności wydatków majątkowych jednostek samorządu terytorialnego. Na wykresie 1 przedstawiono wartość wydatków majątkowych i ich udział w wydatkach ogółem.

Jak można zauważyć, wartość analizowanych wydatków sukcesywnie maleje od początku badanego okresu. Nieznaczna korekta tego spadku nastąpiła w roku 2014, jednakże utrzymanie tendencji malejącej prognozowane jest również w najbliższym czasie. Podobnie kształtuje się udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem jednostek. Wydaje się, że ograniczenie wielkości wydatków majątkowych wynika ze znacznego wzrostu poziomu zadłużenia samorządu terytorialnego, jaki nastąpił w ostatnich latach. Wiele dotychczas podejmowanych inwestycji finansowano w sposób zwrotny – czy to bezpośrednio, czy też przez współfinansowanie projektów unijnych. Niestety ta forma finansowania nie może być wykorzystywana w nieskończoność, stąd obserwowalny jest spadek wielkości inwestycji samorządowych w najbliższej przyszłości.

Następnie podjęto badanie dofinansowania wydatków samorządowych środkami unijnymi. Dostępność tych środków dla Polski wynika z realizo-

Wykres 2. Wartość dofinansowania wydatków samorządowych w Polsce ze środków europejskich (w mld zł)

Źródło: jak pod wykresem 1.

wanej przez Unię Europejską polityki spójności, której celem jest pomoc słabiej rozwiniętym regionom, zmierzająca do zmniejszenia dysproporcji w poziomie rozwoju i poziomie życia mieszkańców Unii¹⁶. Przyjęto zatem, że ogół środków unijnych przekazanych jednostkom samorządu terytorialnego i wydatkowanych przez nie stanowi finansowanie działań prorozwojowych. Dotyczy to zarówno wydatków bieżących, jak i majątkowych. Podejście takie wydaje się uzasadnione, ponieważ, aby pozyskać dofinansowanie unijne prowadzonych działań, jednostki samorządowe wykazują, że działania te mają charakter wspierający rozwój – niezależnie, czy są wydatkowane na potrzeby bieżące, czy na inwestycje materialne.

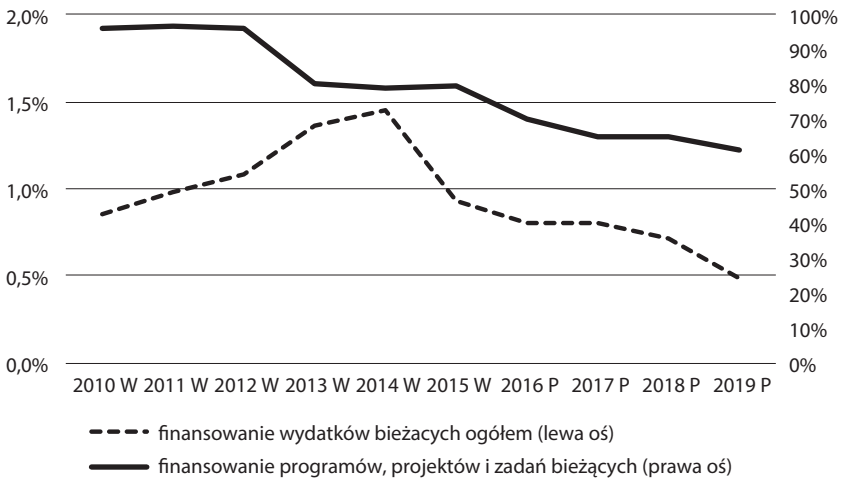
W pierwszej kolejności postanowiono zbadać wartość dofinansowania ze środków unijnych, jakie jednostki samorządu terytorialnego pozyskały i zamierzają pozyskać (wykres 2).

W latach 2010–2014 następował sukcesywny wzrost finansowania unijnego zarówno wydatków majątkowych, jak i bieżących. Spadek wartości dofinansowania można odnotować w 2015 r. oraz w prognozach na rok

¹⁶ Por. art. 174 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, OJ C 326 z 26 października 2012 r., s. 47–390.

Wykres 3. Udział środków unijnych w finansowaniu zadań bieżących samorządu terytorialnego w Polsce

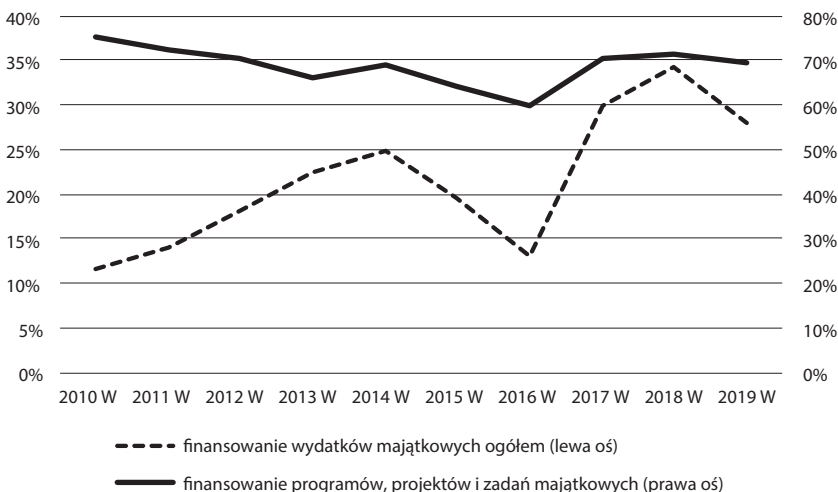
Źródło: jak pod wykresem 1.

2016. Wyższa wartość środków na finansowanie zadań majątkowych planowana jest przez jednostki na kolejne lata prognoz, tj. po roku 2017, przy czym dotyczy to wydatków majątkowych. Powodów takich zmian w pozyskiwaniu środków unijnych można dopatrywać się w zmianie wieloletnich ram finansowych – w roku 2014 realizowano jeszcze projekty z poprzedniej perspektywy (2007–2013). Ponadto, z powodu opóźnień legislacyjnych ubieganie się o środki z bieżącej perspektywy (2014–2020) wpływa na to, że wiele jednostek dopiero przygotowuje wnioski oraz oczekuje na decyzje o przyznaniu środków.

Znając wartości bezwzględne dofinansowania wydatków bieżących i majątkowych środkami unijnymi, warto się im przyjrzeć w sposób względny. Na wykresach 3 i 4 przedstawiono udział dofinansowania środkami unijnymi wydatków osobno bieżących i majątkowych, wskazując na relację tych środków do wartości finansowanych projektów i całości wydatków danego typu.

Dofinansowanie zadań bieżących na początku badanego okresu sięgało ponad 90% ich wartości. Niestety w dalszych latach obserwowany jest spadek udziału, a tendencja ta znajduje swoje odzwierciedlenie również w dokonywanych prognozach. Warto ponadto wskazać, że o ile w ramach konkretnych projektów jednostki mogły liczyć na bardzo wysoki udział

Wykres 4. Udział środków unijnych w finansowaniu zadań majątkowych samorządu terytorialnego w Polsce

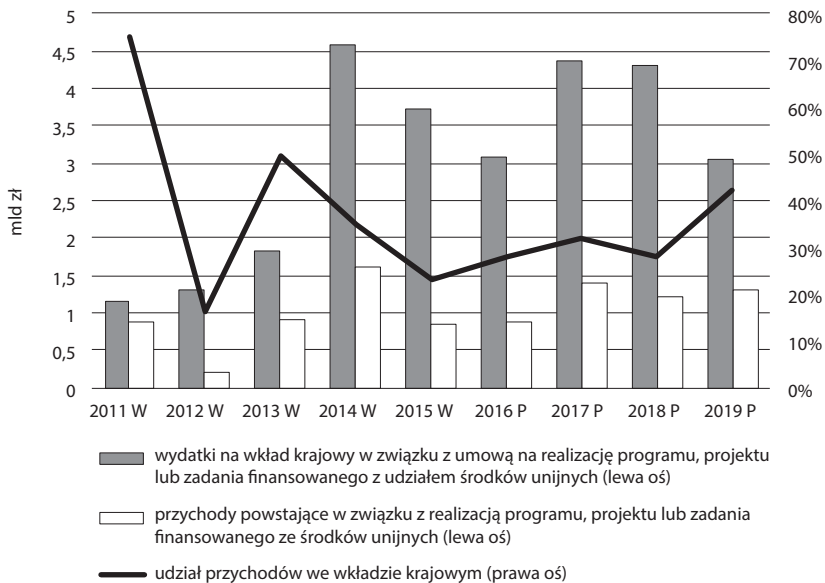
Źródło: jak pod wykresem 1.

środków unijnych w dofinansowaniu wydatków bieżących, o tyle w ramach całości wydatków tej kategorii udział ten był zawsze niewielki, nieprzekraczający 2%. Wynika to oczywiście z faktu, że większość zadań bieżących samorządu finansowana jest przypisanymi jednostkom na ten cel dochodami publicznymi, a projekty unijne miały charakter uzupełniający względem podstawowej działalności samorządu.

Inaczej sytuacja kształtowała się w przypadku wydatków majątkowych. Realizowane projekty znajdowały dofinansowanie europejskie na poziomie od 60% do 75% ich wartości. Dodatkowo projekty te stanowiły znaczącą część ogółu inwestycji samorządowych, stąd udział środków unijnych w finansowaniu wszystkich wydatków majątkowych również był wysoki. Udział dofinansowania unijnego wszystkich wydatków majątkowych wzrósł z ok. 12% do niemal 25%. W następnych latach zaobserwowano spadek udziału dofinansowania unijnego, co wynikało z relatywnie mniejszych kwot uzyskanych z UE środków (por. wykres 2). Dopiero od roku 2017 jednostki samorządu terytorialnego oczekują wyższych kwot dofinansowania, co wraz z niższymi kwotami planowanych wydatków majątkowych (wykres 1) skutkuje wzrostem udziału finansowania europejskiego wydatków majątkowych.

Kolejnym ważnym aspektem, który należy poddać analizie, jest kwestia pozyskiwania środków na tzw. wkład krajowy projektów unijnych. Każdy

Wykres 5. Wkład krajowy w realizację programów unijnych oraz źródła jego finansowania

Źródło: jak pod wykresem 1.

projekt wymaga uzupełnienia wkładem krajowym. Większość projektów współfinansowana jest także przez projektodawcę tzw. wkładem własnym, pokrywanym w przypadku jednostek samorządu terytorialnego środkami z własnego budżetu. W rozumieniu ustawy o finansach publicznych środkami tymi mogą być dochody publiczne i przychody publiczne. Wśród tych pierwszych jednostki mogą wykorzystać przypisane im daniny publiczne oraz transfery z budżetu państwa lub innych jednostek samorządu terytorialnego, np. dotacje celowe na inwestycje. Z kolei wśród przychodów dominują przepływy finansowe, skutkiem których jest zaciągnięcie przez jednostkę zobowiązań, tj. zaciągnięte kredyty i pożyczki oraz wyemitowane papiery wartościowe. Na wykresie 5 przedstawiono zrealizowane i planowane w przyszłości wielkości wkładu własnego, z uwzględnieniem jego wielkości finansowanej w sposób zwrotny (za pomocą przychodów).

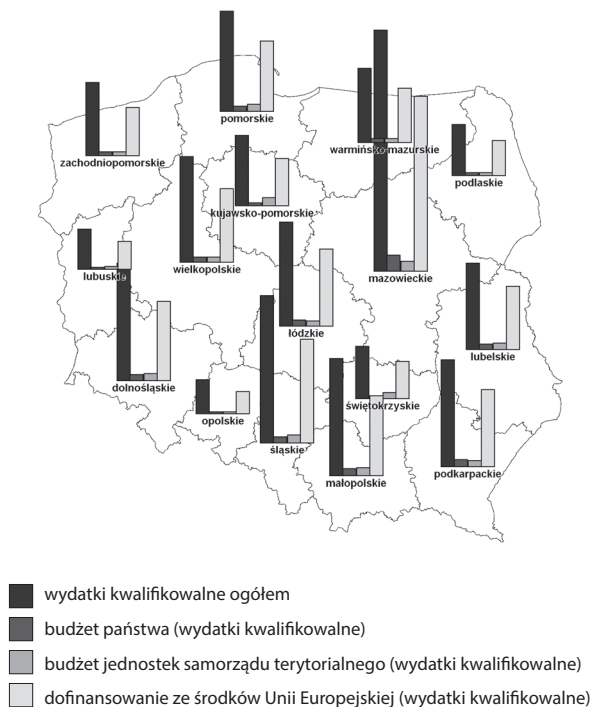
Nie istnieją dane zbiorcze na temat szczegółowej struktury (źródeł) finansowania wkładu krajowego, ale wiedząc, ile wynoszą przychody związane z realizacją projektu, można domniemywać, że pozostała część wkładu finansowana jest z dochodów własnych jednostek oraz z pozyskanych do-

tacji na inwestycje (innych niż unijne). Analizując zatem wartości przedstawione na wykresie 5, można zauważyć silny wzrost wartości wkładu krajowego od roku 2014. Wartość ta utrzymuje się na podobnym poziomie (3–4,5 mld zł rocznie) także w prognozie, czemu towarzyszy równie stabilny poziom finansowania wkładu krajowego w sposób zwrotny w przedziale od ok. 25% do 40%. Na uwagę zasługuje ponadprzeciętny udział przychodów w finansowaniu wkładu krajowego w roku 2011 – wynoszący ponad 70%. Tak wysoki udział nie powtórzył się już w kolejnych latach i może oznaczać coraz bardziej roztropne podejście jednostek do finansowania zadań. Wprowadzenie nowych limitów zadłużenia od 2014 r. pod postacią indywidualnego wskaźnika zadłużenia, który w znaczny sposób ograniczył możliwość zaciągania nowego zadłużenia przez jednostki samorządu terytorialnego¹⁷, spowodowało na pewno ograniczenie skali pozyskiwania środków unijnych. Wnioskowanie o nowe projekty dofinansowane ze środków UE będzie zatem wymagało wygospodarowania odpowiedniej puli dochodów własnych lub umiejętności zarządzania długiem jednostki.

Na koniec rozdziału zaprezentowano badania wykorzystania środków unijnych w podziale regionalnym. W tym celu na mapie 1 przedstawiono wysokość ogółu wydatków kwalifikowalnych poniesionych na projekty unijne według stanu na koniec 2015 r. oraz źródła ich finansowania, w tym w szczególności dofinansowanie ze środków UE oraz wydatki z budżetu państwa i budżetów jednostek samorządu terytorialnego. Do prezentacji wykorzystano narzędzia Portalu Geostatystycznego GUS. Przedstawiona mapa pozwala na dokonanie względnych porównań badanych kategorii w podziale regionalnym. Zauważalna jest dominacja województwa mazowieckiego w pozyskiwaniu środków europejskich, jednakże ogólnie rzecz biorąc, w większości województw proporcja między dofinansowaniem unijnym wydatków a ich wysokością była podobna. Na uwagę zasługuje zróżnicowanie zaangażowania samorządowego w finansowanie projektów. Dominowało ono w sposób zdecydowany nad finansowaniem z budżetu państwa w następujących województwach: pomorskie, zachodniopomorskie, kujawsko-pomorskie, dolnośląskie i śląskie, a także świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie, lubuskie i lubelskie. W pozostałych województwach wydatki państwowe i samorządowe były na podobnym poziomie lub przeważały wydatki budżetu państwa.

¹⁷ K. Marchewka-Bartkowiak, M. Wiśniewski, *Indywidualny wskaźnik zadłużenia JST – ocena krytyczna i propozycje zmian*, seria „Analizy BAS” nr 21 (88), 2012, www.bas.sejm.gov.pl/analizy.php.

Mapa 1. Wartość całkowita projektów dofinansowanych ze środków unijnych według NSRO 2007–2013* – wydatki kwalifikowalne (stan na 31 grudnia 2015 r.)

* „Narodowe strategiczne ramy odniesienia 2007–2013” – dokument opracowany w celu realizacji w latach 2007–2013 na terytorium Polski polityki spójności Unii Europejskiej.

Źródło: na podstawie danych GUS za pomocą narzędzi Portalu Geostatystycznego, geo.stat.gov.pl.

Fundusze unijne w finansowaniu rozwoju regionalnego w latach 2014–2020

W obecnych latach 2014–2020 z ogólnej kwoty dostępnej dla Polski z budżetu UE (ok. 82,5 mld zł) dużo więcej środków unijnych skierowano na poziom regionalny. Szacuje się, że samorząd regionalny dysponuje ok. 40% środków polityki spójności¹⁸, co stanowi o ok. 15% więcej niż w la-

¹⁸ Jest to 36% wszystkich środków unijnych dla Polski (z uwzględnieniem środków współfinansujących „Program rozwoju obszarów wiejskich” i programu „Rybactwo i morze”) przeznaczono na regionalne programy, wg *Sprawozdania z postępów*

tach 2007–2013. Oszacowano, że jednostki samorządu terytorialnego będą też największym beneficjentem środków. Jest to zarówno szansa, jak i bardzo duże wyzwanie dla samorządów wojewódzkich, powiatowych i gminnych¹⁹.

W ramach pierwszego celu polityki spójności, tj. „Inwestycje na rzecz wzrostu i zatrudnienia”, środki dla jednostek samorządu terytorialnego dostępne są, poza 16 regionalnymi programami operacyjnymi, także w ramach krajowych programów operacyjnych, tj. programach: „Infrastruktura i środowisko”, „Wiedza, edukacja, rozwój” czy ponadregionalnym programie „Polska Wschodnia”, obejmującym terytorium pięciu województw, lubelskiego, podkarpackiego, podlaskiego, warmińsko-mazurskiego i świętokrzyskiego, a także w programie „Pomoc techniczna” służącym wsparciu systemu instytucjonalnego wdrażania funduszy w Polsce. W dwóch programach krajowych, tj. programie „Inteligentny rozwój” oraz „Polska cyfrowa” jednostki samorządowe nie są wymieniane jako bezpośredni wnioskodawcy²⁰. Programy finansowane są z dwóch funduszy strukturalnych: Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) i Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS), a także – Funduszu Spójności (FS). Udział EFRR przeznaczony na regionalne programy operacyjne w całości alokacji EFRR wynosi ponad 55% (wzrost z 49,7%), natomiast w EFS udział ten wynosi ok. 72% całości alokacji na ten fundusz²¹. Pewną zmianą i wyzwaniem dla administracji w stosunku do poprzedniego okresu jest wprowadzenie nowych kategorii, mających ułatwić osiągnięcie spójności terytorialnej: zintegrowanych inwestycji terytorialnych (ZIT), które zakładając współpracę jednostek samorządu terytorialnego, wykraczają poza dotychczas sklasyfikowane obszary²².

---

realizacji w 2014 i 2015 r. Umowy Partnerstwa 2014–2020 przygotowanego przez Ministerstwo Rozwoju, 2016, s. 3, http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/27839/Sprawozdanie_z_realizacji_Umowy_Partnersstwa_w_2014_i_2015_roku.pdf [dostęp: 23 listopada 2016 r.].

¹⁹ W latach 2007–2013 tylko w województwie mazowieckim ok. 20% samorządów nie ubiegało się o wsparcie ze środków unijnych, Portal Samorządowy 2015, <http://www.portalsamorzadowy.pl/fundusze-europejskie/fundusze-unijne-2014-2020-nabor-wnioskow-samorzady-moga-miec-problemy,75830.html> [dostęp: 22 listopada 2016 r.].

²⁰ Na podstawie analizy zapisów programów operacyjnych i szczegółowych opisów osi priorytetowych.

²¹ I. Musiałkowska, *Środki unijne na politykę rozwoju w Polsce w latach 2014–2020* [w:] *Unia Europejska 2014+*, red. E. Małuszyńska, G. Mazur, Difin, Warszawa 2015, s. 265–279.

²² Obejmują obszary stołeczne regionów oraz drugie pod względem znaczenia obszary subregionalne (obszary funkcjonalne miast) i obszary strategicznej interwencji (OSI, tj. obszary, na których zdefiniowano problemy wymagające interwencji, np. miasta

Zgodnie z pakietem rozporządzeń unijnych dotyczącym możliwości wykorzystywania funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności oraz wytycznych krajowych w zakresie kwalifikowalności wydatków, wydatki majątkowe mogą być współfinansowane z EFRR oraz FS. Wydatki z EFS finansują działania związane z tzw. inwestycjami „miękkimi”, tj. mają charakter edukacyjny oraz wspierają instytucje oddziałujące na rynek pracy. W dalszej części analizy skupiono się zatem na wydatkach z EFRR i FS. W tej części artykułu nie analizowano natomiast szczegółowo wydatków bieżących, współfinansowanych ze środków UE.

W ramach drugiego celu polityki spójności – „Europejskiej współpracy terytorialnej” (EWT) – środki, w tym dla jednostek samorządowych, dostępne są z programów operacyjnych EWT i finansowane są ze środków EFRR, jednakże na podstawie rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1299²³ i 1302²⁴ z 17 grudnia 2013 r. dotyczących EWT, kwalifikowalność wydatków z tego funduszu określono w inny sposób niż w odniesieniu do celu pierwszego polityki spójności.

Polskie jednostki samorządu terytorialnego od początku obecnych ram finansowych są beneficjentami ok. 37% wszystkich realizowanych projektów, jeśli chodzi o liczbę zrealizowanych przedsięwzięć (według stanu na 30 września 2016, tabela 2). Wartość realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego projektów wynosi ok. 31% łącznej wartości wszystkich analizowanych w danym okresie projektów (tabela 3).

Najwięcej projektów realizują jednostki powiatowe, w tym miasta na prawach powiatu (1544 projekty), kolejne są jednostki na poziomie gminy (623 projekty) i samorządu województwa (58 projektów). Najwięcej projek-

---

i dzielnice wymagające rewitalizacji, miasta wojewódzkie i ich obszary funkcjonalne czy obszary wiejskie o najniższym poziomie dostępu do dóbr i usług warunkujących dalszy rozwój. Do OSI zaliczono też m.in. obszar Polski Wschodniej, obszary przygraniczne, nadmorskie, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, *Umowa Partnerstwa Programowanie perspektywy finansowej 2014–2020*, 21 maja 2014 r., s. 46–48, [za:] I. Musiałkowska, *Środki unijne na politykę rozwoju*, op. cit.

²³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1299/2013 z 17 grudnia 2013 r. w sprawie przepisów szczegółowych dotyczących wsparcia z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach celu „Europejska współpraca terytorialna”, Dz.Urz. UE L 347 z 20 grudnia 2013 r., s. 259.

²⁴ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1302/2013 z 17 grudnia 2013 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1082/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z 5 lipca 2006 r. w sprawie europejskiego ugrupowania współpracy terytorialnej (EUWT) w celu doprecyzowania, uproszczenia i usprawnienia procesu tworzenia takich ugrupowań oraz ich funkcjonowania, Dz.Urz. UE L 347 z 20 grudnia 2013 r., s. 303.

Tabela 2. Liczba projektów unijnych realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego na tle wszystkich projektów według stanu na 30 września 2016 r.

Wyszczególnienie	Liczba projektów	%	EFS Liczba projektów j.s.t.	%	EFRR Liczba projektów j.s.t.	%	FS Liczba projektów j.s.t.	%
Wszystkie projekty bez względu na typ beneficjenta	6028	100	n=2225	100	n=2225	100	n=2225	100
Gminy i ich jednostki	623	10	293	13	307	14	23	1
Powiaty i jednostki powiatowe	1544	26	1469	66	75	3,5	0	0
Samorząd województwa i jego jednostki	58	1	27	1	31	1,5	0	0
Projekty j.s.t. razem	2225	37	1789	80	413	19	23	1

Źródło: na podstawie *Lista projektów realizowanych z Funduszy Europejskich w Polsce w latach 2014–2020*, stan 30 września 2016, www.funduszeuropejskie.gov.pl [dostęp: 15 września 2016 r.].

Tabela 3. Wartość projektów unijnych realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego według stanu na 30 września 2016 r. (w zł)

Wyszczególnienie	Wartość projektów	%
Wszystkie projekty	71 536 395 199,67	100
Gminy i ich jednostki	2 716 168 528,22	4
Powiaty i jednostki powiatowe	3 806 194 198,66	5
Samorząd województwa i jego jednostki	15 615 151 335,70	22
Projekty j.s.t. razem	22 137 514 062,58	31

Źródło: jak pod tabelą 2.

tów zrealizowano z dofinansowaniem EFS (ok. 80% projektów), następnie EFRR (oba cele polityki spójności – ok. 19%) i FS (1%).

Jednostki powiatowe zrealizowały większość projektów z EFS. Relatywnie nieliczne projekty (75) współfinansowane z EFRR dotyczyły przede wszystkim rozwoju e-usług i rozwoju technologii informacyjnych i komunikacyjnych, wprowadzenia systemów ostrzegania o katastrofach w ramach obszaru gospodarki przyjaznej środowisku, termomodernizacji budynków, poprawy infrastruktury transportowej (w tym wsparcia przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną), a także ochrony bioróżnorodności, zapewnienia infrastruktury przedszkolnej, poprawy infrastruktury szkolnictwa zawodowego, edukacji ekologicznej czy wsparcia instytucji otoczenia biznesu. Wszystkie projekty były i są realizowane ze wsparciem regionalnych programów operacyjnych.

Jednostki gminne realizują 307 projektów z dofinansowaniem EFRR. Poza projektami współpracy międzynarodowej i transgranicznej w ramach EWT realizowane są projekty z zakresu: rozwoju infrastruktury umożliwiającej świadczenie e-usług, termomodernizacji budynków, infrastruktury przedszkolnej oraz szkolnictwa podstawowego, rozwoju infrastruktury instytucji otoczenia biznesu i internacjonalizacji gospodarki, ochrony bioróżnorodności i poprawy systemu ratownictwa. Głównymi źródłami finansowania, jak do tej pory, pozostają regionalne programy operacyjne oraz program „Polska Wschodnia”.

Gminy, jako jedyne jednostki samorządu terytorialnego, realizują, poza projektami z dofinansowaniem z funduszy strukturalnych, projekty z dofinansowaniem Funduszu Spójności. Projekty te możliwe są do zrealizowania w ramach krajowego programu „Infrastruktura i środowisko”. Wszystkie 23 projekty gminne dotyczyły inwestycji związanych z gospodarką wodno-ściekową w aglomeracjach, a szerzej – ochroną środowiska i adaptacją do zmian klimatu.

Jednostki samorządu wojewódzkiego realizowały projekty z programów regionalnych: 31 projektów – z EFRR, a 27 – z EFS. Wydatki majątkowe w ramach projektów inwestycyjnych z dofinansowaniem EFRR przeznaczono w większości na rozbudowę infrastruktury drogowej i termomodernizację obiektów, a także w pojedynczych przypadkach – na promocję gospodarki, dostęp do infrastruktury zdrowotnej czy infrastruktury centrów edukacji ekologicznej, również na pomoc techniczną związaną z wdrażaniem funduszy w województwie.

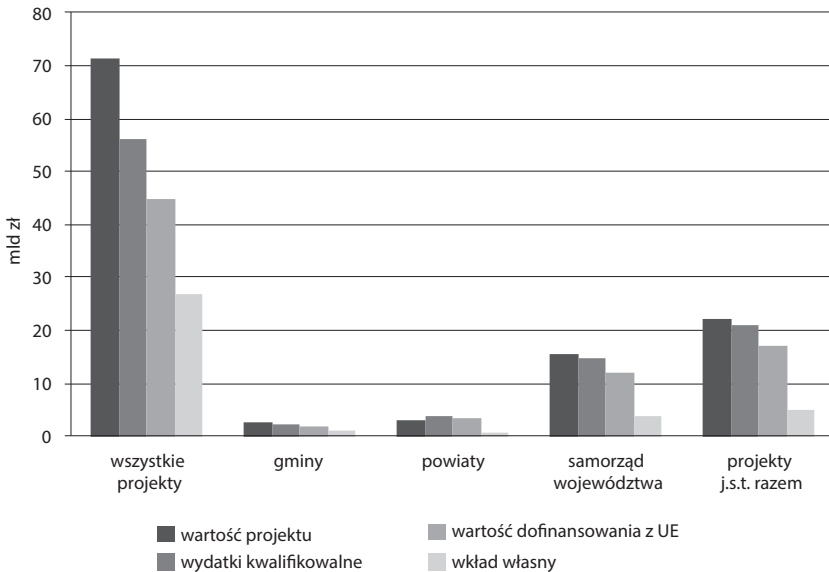
Wszystkie projekty realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego miały charakter dofinansowania w postaci dotacji bezzwrotnej, natomiast różne były poziomy dofinansowania projektów ze środków UE. W przypadku projektów współfinansowanych z Funduszu Spójności dofinansowanie wynosiło ok. 50% wartości projektu. Średnio w projektach jednostek samorządu terytorialnego wkład własny wyniósł 24%, z czego najwięcej wyniósł w gminach, tj. 37%, następnie w samorządzie wojewódzkim – 25% i powiatowym – 15%. Dla porównania, analiza projektów zamieszczonych w Krajowym Systemie Informatycznym SIMIK wykazała w odniesieniu do okresu 2007–2013 następujący poziom dofinansowania ze środków unijnych²⁵:

- dla gmin – 58,35%,
- dla powiatów – 64,68%,

---

²⁵ Zob. Serwis Samorządowy PAP, 2015, http://samorzad.pap.pl/depesze/Kategorie-redakcyjne_BibliotekaSAF/152263/Finansowanie-lokalnych-inwestycji [dostęp: 21 listopada 2016 r.].

Wykres 6. Wartości projektów realizowanych w ramach wieloletnich ram finansowych 2014–2020 w Polsce (w mld zł)

Źródło: jak pod tabelą 2.

- dla województw – 70,26%,
- średni poziom dofinansowania dla jednostek samorządu terytorialnego wyniósł 62,05%.

Wartość wydatków kwalifikowalnych w projektach jednostek samorządowych w latach 2014–2020 średnio sięga 94% i najniższa jest w projektach realizowanych na poziomie gmin (86%, por. wartości w zł, wykres 6).

Co warto podkreślić, w pierwszych latach okresu 2014–2020, ze względu na opóźnienia legislacyjne zarówno na poziomie unijnym²⁶, jak i krajowym, środki unijne nie były wykorzystywane w zakładanym tempie i na zakładanym poziomie. W związku z tym w Ministerstwie Rozwoju – instytucji koordynującej wykorzystanie środków unijnych w Polsce – przygotowano „Plan działań na rzecz zwiększenia efektywności i przyśpieszenia realizacji programów w ramach Umowy Partnerstwa 2014–2020”. W do-

²⁶ Ministerstwo Rozwoju, *Sprawozdanie z postępów realizacji w 2014 i 2015 r. Umowy Partnerstwa 2014–2020*, kwiecień 2016, s. 5–6.

kumencie tym wskazano na najważniejsze bariery i zagrożenia związane z dalszą realizacją działań ze współfinansowaniem unijnym. Zapowiadane są także dalsze uproszczenia w ubieganiu się o środki.

Zakończenie

Dokonana w artykule analiza wykorzystania środków przez jednostki samorządu terytorialnego dotyczyła dwóch aspektów: udziału środków w wydatkach bieżących i majątkowych działań rozwojowych samorządu oraz identyfikacji obecnych obszarów współfinansowanych środkami UE. W analizowanym okresie (lata 2010–2014) zauważa się, że o ile w konkretnych projektach jednostki mogły liczyć na bardzo wysoki udział środków unijnych w dofinansowaniu wydatków bieżących, o tyle w całości wydatków tej kategorii udział ten był niewielki i nie przekraczał 2%, ponieważ projekty unijne mają charakter uzupełniający w odniesieniu do podstawowej działalności samorządu.

W przypadku wydatków majątkowych realizowane projekty znajdowały dofinansowanie unijne na poziomie od 60% do 75% ich wartości. Projekty te stanowiły znaczną część inwestycji samorządowych, stąd udział środków unijnych w finansowaniu wszystkich wydatków majątkowych również był wysoki.

Także w odniesieniu do obecnych wieloletnich ram finansowych współfinansowane do tej pory działania mieszczą się w znanym katalogu usług publicznych, takich jak oświata, pomoc społeczna, transport publiczny czy świadczenie usług mieszkańcom. W związku z tym zauważono zainteresowanie realizacją projektów dotyczących rozwoju e-usług, podnoszenia efektywności energetycznej budynków, zapewnienia infrastruktury edukacyjnej oraz transportowej i nieliczne infrastrukturalne projekty wsparcia instytucji otoczenia biznesu. Na uwagę zasługują projekty z zakresu ochrony środowiska i wspierania przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną, co jest zgodne z realizacją założeń strategicznych UE w obecnym okresie. W artykule uwagę poświęcono głównie projektom współfinansowanym z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Funduszu Spójności, mimo że stanowiły one, jak do tej pory, ok. 20% realizowanych projektów. Jako naturalne należy ocenić źródła finansowania działań: regionalne programy operacyjne oraz ponadregionalny program „Polska Wschodnia”. Dla gmin istotnym źródłem stał się też program „Infrastruktura i środowisko”, pozwalający realizować projekty z zakresu gospodarki wodno-ściekowej w aglomeracjach.

Realizowanych projektów jest jednak do tej pory mniej niż oczekiwano i konieczne wydaje się przyjęcie przepisów umożliwiających dokonywanie

inwestycji w wielu obszarach, oraz stabilność prawna. Wskazane jest także dalsze likwidowanie barier w ubieganiu się o środki, tj. rozwój umiejętności, podnoszenie kompetencji w instytucjach, a także wzrost zaufania i zmniejszanie obaw przed podejmowaniem działań rozwojowych w jednostkach samorządu terytorialnego.

Bibliografia

- Brol R., *Rozwój regionalny – zakres pojęciowy* [w:] *Metody oceny rozwoju regionalnego*, red. D. Strahl, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oscara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2006.
- Głuszczyk D., *Istota rozwoju regionalnego i jego determinanty*, „*Ekonomia*” 2011, nr 5(10).
- Hausner J., *Koncepcje modelu polityki rozwoju społeczno-gospodarczego* [w:] *Zarządzanie strategiczne rozwojem*, red. J. Górniak, S. Mazur, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012.
- Lista projektów realizowanych z Funduszy Europejskich w Polsce w latach 2014–2020 – stan na 30 września 2016 r., www.funduszeuropejskie.gov.pl.
- Ministerstwo Finansów, *Wieloletnie prognozy jednostek samorządu terytorialnego w Polsce w latach 2013–2016*, www.finanse.mf.gov.pl.
- Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, *Umowa Partnerstwa. Programowanie perspektywy finansowej 2014–2020*, 21 maja 2014 r.
- Ministerstwo Rozwoju, *Sprawozdanie z postępów realizacji w 2014 i 2015 r. Umowy Partnerstwa 2014–2020*, kwiecień 2016 r.
- Marchewka-Bartkowiak K., Wiśniewski M., *Indywidualny wskaźnik zadłużenia JST – ocena krytyczna i propozycje zmian*, seria „*Analizy BAS*” nr 21(88), 2012, www.bas.sejm.gov.pl/analizy.php.
- Musiałkowska I., *Środki unijne na politykę rozwoju w Polsce w latach 2014–2020* [w:] *Unia Europejska 2014+*, red. E. Małuszyńska, G. Mazur, Difin, Warszawa 2015.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1299/2013 z 17 grudnia 2013 r. w sprawie przepisów szczegółowych dotyczących wsparcia z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach celu „Europejska współpraca terytorialna”, Dz.Urz. UE L 347 z 20 grudnia 2013 r., s. 259.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1302/2013 z 17 grudnia 2013 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1082/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z 5 lipca 2006 r. w sprawie europejskiego ugrupowania współpracy terytorialnej (EUWT) w celu doprecyzowania, uproszczenia i usprawnienia procesu tworzenia takich ugrupowań oraz ich funkcjonowania, Dz.Urz. UE L 347 z 20 grudnia 2013 r., s. 303.

Strzelecki Z., *Gospodarka regionalna i lokalna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

Szewczuk A., Kogut-Jaworska M., Ziolo M., *Rozwój lokalny i regionalny*, C.H. Beck, Warszawa 2011.

Taksonomia struktur w badaniach regionalnych, red. D. Strahl, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 1998.

Zarządzanie gospodarką i finansami gminy, red. H. Sochacka-Krysiak, Wydawnictwo Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2006.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. nr 78 poz. 483, ze zm.

Ustawa z 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego, Dz.U. nr 203 poz. 1966, ze zm.

Ustawa z 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, Dz.U. nr 227, poz. 1658, ze zm.

Ustawa z 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych, Dz.U. nr 157, poz. 1240, ze zm.

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, OJ C 326 z 26 października 2012 r.

Źródła internetowe

Portal Samorządowy, <http://www.portalsamorzadowy.pl/fundusze-europejskie/fundusze-unijne-2014-2020-nabor-wnioskow-samorzady-moga-miec-problemy,75830.html> 2015.

Http://samorzad.pap.pl/depesze/Kategorieredakcyjne_BibliotekaSAF/152263/Finansowanie-lokalnych-inwestycji.